

VŠĮ Romų visuomenės centras

Pilietinės visuomenės stebėsenos ataskaita dėl nacionalinės romų integracijos strategijos įgyvendinimo Lietuvoje

Spragų nustatymas romų įtraukties politikoje

2019 m. gruodžio mėn.

Ataskaitą parengė Viešoji įstaiga (VŠĮ) „Romų visuomenės centras“, Vilnius.

Ataskaita parengta, kaip Romų pilietinės stebėsenos bandomojo projekto „Romų pilietinės visuomenės gebėjimų ugdymas ir jų dalyvavimo, vykdamas romų integracijos nacionalinių strategijų stebėseną, stiprinimas“ dalis. Bandomąjį projektą vykdo Europos Komisijos Teisingumo ir vartotojų reikalų generalinis direktoratas. Jį koordinuoja Vidurio Europos universiteto Politikos studijų centras (toliau – VEU PSC), bendradarbiaudamas su Europos romų vietos organizacijų tinklu (toliau - ERVO tinklu), Europos romų teisių centru (ERTC), Fundación Secretariado Gitano (FSG) ir Romų švietimo fondu (toliau - RŠF), o projekto įgyvendinime dalyvauja apie 90 nevyriausybinių organizacijų ir ekspertų iš 27 valstybių-narių.

Nors Romų pilietinės stebėsenos bandomąjį projektą, kurio dalį sudaro parengta ataskaita, koordinuoja VEU, ataskaitoje pateiktos autoriaus išvados nebūtinai atskleidžia VEU nuomonę. VEU negali būti vertinamas kaip atsakingas už bet kokį jame esančios informacijos panaudojimą.

TURINYS

SANTRUMPŲ SĄRAŠAS	5
SANTRAUKA	6
ĮVADAS	7
VERSLUMO IDĖJOS, GALIMYBĖS IR IŠŠŪKIAI	9
Problemos apibrėžimas	9
Problemos aplinkybės ir priežastys	9
Politinis atsakas į problemą	10
NEAPYKANTOS ROMAMS KURSTYMAS INTERNETE	11
Problemos apibrėžimas	11
Problemos aplinkybės ir priežastys	11
Politinis atsakas į problemą	12
BŪSTAS IR KIRTIMŲ GYVENVIETĖS IŠARDYMAS	15
Problemos apibrėžimas	15
Problemos aplinkybės ir priežastys	15
Politinis atsakas į problemą	16
PIKTNAUDŽIAVIMO PSICHOAKTYVIOSIOMIS MEDŽIAGOMIS IR NARKOTIKŲ PROBLEMOS	18
Problemos apibrėžimas	18
Problemos aplinkybės ir priežastys	18
Politinis atsakas į problemą	19
REKOMENDACIJOS	21
LITERATŪROS ŠALTINIŲ SĄRAŠAS	23

SANTRUMPŲ SĄRAŠAS

PSD	Privalomasis sveikatos draudimas
EK	Europos Komisija
ES	Europos Sąjunga
NRIS	Nacionalinė romų integracijos strategija
NRPKC	Nacionalinis romų programų kontaktinis centras
VUT	Valstybinė užimtumo tarnyba
RVS	Viešoji įstaiga „Romų visuomenės centras“

SANTRAUKA

Ši ataskaita grindžiama ankstesnių Lietuvai skirtų Romų pilietinės stebėsenos (RPS) ataskaitų¹ ir kitų esamų šaltinių išvadomis. Pagrindinis dėmesys skiriamas keturioms temoms, siekiant atnaujinti kai kurių sričių, pavyzdžiui, būsto, duomenis ir atkreipti dėmesį į naujus kitų sričių aspektus, kurie nebuvo įtraukti į NRIS ar ankstesnes stebėsenos ataskaitas, pavyzdžiui, į verslumą užimtumo srityje, su romofobija susijusias neapykantos kurstymo kalbas ir piktnaudžiavimą psichoaktyviosiomis medžiagomis.

Verslumo idėjos, galimybės ir iššūkiai

Kaip atskleidė [ankstesnė RPS ataskaita](#), romai vis dar susiduria su didele diskriminacija darbo rinkoje. Todėl dauguma darbo ieškančių romų individualią veiklą vertina, kaip tinkamiausią ekonominio aktyvumo formą. Atsižvelgiant į tai, šioje ataskaitoje nagrinėjama, kaip verslumas gali pagerinti ekonominę bendruomenės padėtį.

Nors taikomos kelios priemonės, siekiant pagerinti situaciją verslumo ir individualios veiklos srityje, tačiau šioje srityje vis dar egzistuoja diskriminacija, kuri trukdo asmenims sėkmingai vykdyti ekonominę veiklą.

Neapykantos romams kurstymas internete

Nepaisant sistemingo bendrų neapykantos kurstymo kalbų pavyzdžių rinkimo, galime teigti, kad neapykantos romams kurstymas internete didėja. Atvejis, kai internetiniame kompiuteriniame žaidime romai buvo smurto taikiniai, įrodo, kad nors yra mechanizmų, kuriais siekiama užkirsti kelią neapykantos kurstymui internete ir už tai bausti, plačioji visuomenė vis dar nesupranta savo atsakomybės vengti smurto kurstymo.

Būstas ir Kirtimų gyvenvietės išardymas

Pagrindinėje romų gyvenvietėje Vilniuje segregacijos naikinimo procesas vyksta sėkmingai. Tačiau egzistuoja kelios problemos, kurios paprastai nėra iškeliamos nacionalinėse ataskaitose. Tai yra diskriminacija ieškant būsto ir šešėlinė ekonomika Lietuvos nekilnojamojo turto rinkoje. Dėl šių veiksnių daugeliui šeimų sunkiai sekasi surasti alternatyvų būstą.

Piktnaudžiavimo psichoaktyviosiomis medžiagomis ir narkotikų problemos

Kalbant apie romus, pastaruoju metu psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo ir prekybos narkotikais problemos sprendimas arba neegzistuoja, arba dažniausiai yra baudžiamojo pobūdžio. Reikia taikyti žalos mažinimo priemones susijusių asmenų šeimos narių (ypač nepilnamečių) gerovei užtikrinti.

¹ Pirmasis metinis romų pilietinės stebėsenos ciklas buvo sutelktas į horizontalią romų įtraukties sąlygą - valdymą, kovą su romofobija ir diskriminacija. Antrasis ciklas buvo susijęs su keturiomis pagrindinėmis politikos sritimis švietimu, užimtumu, sveikatos apsauga ir būstu. Visos ataskaitos pasiekiamos: <https://cps.ceu.edu/roma-civil-monitor-reports>

ĮVADAS

Lietuvos teritorija yra padalinta į 60 savivaldybių (municipalinių teritorinių vienetų). Romų bendruomenė (2115 romai, remiantis 2011 m. atlikto gyventojų ir būstų surašymo duomenimis) yra išskirstyta pagal teritoriją ir gyvena 25 savivaldybėse; nors kai kuriose savivaldybėse jų yra mažiau nei 50 asmenų. Nuo 1989 m. romų skaičius šalyje tolygiai mažėja. 1989 m. Lietuvoje gyveno 2719 romų, o 2001 m. - 2571. 2011 m. duomenimis, 81 proc. romų mažumos gyvena miestuose, 19 proc. - kaimo vietovėse. Dauguma romų gyvena Vilniaus miesto ir rajono savivaldybėse (38 proc. visų romų tautybės gyventojų arba 814 individų), Kaune (23 proc. arba 482 individai), Šiauliuose (11 proc. arba 224 individai), Marijampolėje (10 proc. arba 214 individų) ir Panevėžyje (7 proc., arba 145 individai). Dauguma (93 proc. romų) turi Lietuvos pilietybę, 2,3 proc. - Rusijos Federacijos pilietybę, o likę 2,6 proc. yra kitų šalių piliečiai arba asmenys be pilietybės.²

Pagrindinės problemos, su kuriomis susiduria bendruomenė, yra tinkamo ir prieinamo būsto trūkumas (ypač tai aktualu Vilniuje), didelis anksti mokyklą paliekančių romų vaikų skaičius bei mažesnės galimybės vaikams gauti kokybišką išsilavinimą, taip pat žemas užimtumo lygis ir daugumos gyventojų bendras neigiamas požiūris į romus, dėl kurio kyla įvairiausių problemų - nuo nepalankios vaikams atmosferos mokyklose iki iš neapykantos įvykdytų nusikaltimų.

Nuo 2000 m. Lietuva įgyvendino keletą nacionalinių romų integracijos strategijų (NRIS). Pirmoji buvo romų integracijos 2000-2004 m. programa; paskui - romų integracijos 2008-2010 m. programa ir romų integracijos į Lietuvos visuomenę 2012-2014 m. veiksmų planas. Dabartinė NRIS apima 2015-2020 metus.

Išskyrus Vilniaus miesto savivaldybę, nei viena iš vietos valdžios institucijų nedalyvavo rengiant, įgyvendinant ar stebint NRIS. Savivaldybės Lietuvoje yra atsakingos už aprūpinimą būstu, švietimą (ikimokyklinį, pradinį, vidurinį ir suaugusiųjų švietimą), vietinių sveikatos centrų ir ligoninių veiklą, gyventojų socialinę gerovę ir vietinių kultūros centrų veiklą. Todėl savivaldybės atlieka svarbų vaidmenį viešajame sektoriuje: apskaičiuota, kad jos atsakingos už 22 proc. visų išlaidų³, ir dėl to vietos valdžios institucijos ir visos suinteresuotosios šalys šalies lygmeniu yra itin svarbios romų integracijai skatinti.

Naujausia NRIS 2015-2020 m. buvo parengta atsižvelgiant į ankstesnių strategijų trūkumus ir EK rekomendacijas. Joje dėmesys sutelktas į keturias pagrindines EK pasiūlytas sritis: švietimą, užimtumą, sveikatą ir būstą. Vis dėlto jai trūko pagrįsto visos romofobijos sritis apimančio požiūrio, todėl nekreipiama dėmesio į neapykantos romams kurstymo kalbų internete kiekio didėjimą ar diskriminaciją ir romofobiją visose prioritetinėse srityse. Į strategiją taip pat nebuvo įtrauktas piktnaudžiavimo psichoaktyviosiomis medžiagomis elementas, kai kalbama apie gerovės ir sveikatos problemas, kurias siekiama išanalizuoti pateikiamoje ataskaitoje.

Šioje stebėsenos ataskaitoje apžvelgiama dabartinė padėtis ir NRIS įgyvendinimas. Ji siekia atnaujinti kai kurių sričių, pavyzdžiui, būsto, duomenis ir sutelkti dėmesį į naujus aspektus kai kuriose kitose srityse, kurios nebuvo įtrauktos į NRIS ar ankstesnes stebėsenos ataskaitas, pavyzdžiui, į verslumą užimtumo srityje, susijusias su romofobija neapykantos kurstymo kalbas ir piktnaudžiavimą psichoaktyviosiomis medžiagomis. Ši ataskaita pagrįsta kelių informacijos šaltinių analize. Pagrindinis iš jų yra jau atlikti tyrimai, pateiktos ataskaitos ir komentarai, kuriuos pastaraisiais metais parengė pilietinė

² Lietuvos Respublikos 2011 m. visuotinis gyventojų ir būstų surašymas, <https://osp.stat.gov.lt/en/web/guest/informaciniai-pranesimai?articleId=223122>

³ Specialioji ataskaita: Romų integracijai skirtos ES politikos iniciatyvos ir finansinė parama, https://www.eca.europa.eu/Lists/ECADocuments/SR16_14/SR_ROMA_LT.pdf

visuomenė (VšĮ „Romų visuomenės centras“, taip pat kitos Lietuvos žmogaus teisių ir romų organizacijos) bei galiojantys teisės aktai ir politinės strategijos. Be to, siekiant užtikrinti labiau suderintą situacijos vaizdą, buvo surengti pokalbiai su romų bendruomenės nariais, NVO darbuotojais, taip pat su Tautinių mažumų departamento atstovais (iš viso beveik 30).

Pastaruju metu Lietuvoje veikia šios romų organizacijos: viešoji įstaiga „Romų visuomenės centras“, Lietuvos čigonų bendrija „Čigonų laužas“, Lietuvos romų bendruomenė, Romų integracijos namai, Romų integracijos centras, Lietuvos čigonų bendrijos „Čigonų laužas“ Šalčininkų skyrius. 2017 m. Kaune buvo įkurta nauja organizacija, vadinama „Romų intelektualų organizacija“.

VERSLUMO IDĖJOS, GALIMYBĖS IR IŠŠŪKIAI

Problemos apibrėžimas

Lygių teisių kontrolieriaus tarnybos 2015 m. atlikta apklausa parodė, kad tik dešimtadalis romų mažumos yra ekonomiškai aktyvūs. Pagrindinės įvardytos užimtumo stokos priežastys yra kvalifikacijos trūkumas ir darbdavių diskriminacija.⁴

Nors NRIS įvardijo, kad problemos priežastis yra kvalifikacijos trūkumas, nedaug buvo padaryta, siekiant šią problemą išspręsti. Dar mažiau dėmesio buvo skirta diskriminacijos klausimui. Todėl nėra sukurta jokių veiksmingų mechanizmų ar priemonių žemam romų užimtumo lygiui didinti.

Per visą RVC darbo, sprendžiant užimtumo problemą, laikotarpį nuo 2004 m., o tiksliau, rengiantis didžiausiam iki šiol vykusiam projektui „Dirbkime kartu su romais“, daugelis romų įvardijo individualią veiklą, kaip jų pageidaujamą užimtumo rūšį. Viena iš priežasčių, kodėl jai buvo teikiama pirmenybė, buvo diskriminacija ieškant oficialaus užimtumo ar darbo, taip pat ir noras kontroliuoti procesus bei būti savo laiko ir išteklių šeimininku.⁵

Problemos aplinkybės ir priežastys

Kadangi užimtumo politika ir iššūkiai anksčiau buvo analizuojami [antrojoje Lietuvai skirtoje stebėsenos ataskaitoje](#),⁶ šioje trečiojoje ataskaitoje daugiau kalbama apie verslumą ir individualią veiklą. Verslumas yra nepaprastai svarbus visiems gyventojams, o labiausiai romų bendruomenei. Romų bendruomenės nariai patiria didelę diskriminaciją užimtumo srityje ir nukenčia dėl bendro kvalifikacijos trūkumo. Daugeliu atvejų romai negali grįžti į mokyklą ir laukti kelerius metus, kad įgytų kvalifikaciją, arba užkirsti kelią diskriminacijai darbo paieškų metu. Todėl veiksmingesnis sprendimas vyriausybei būtų ieškoti tvarių sprendimų romų individualiai veiklai remti.⁷

Verslumas ir individuali veikla galėtų būti labai naudingi didinant ekonominę bendruomenės veiklą. Nors verslumui skatinti jau imtasi kelių priemonių, susiduriama su keliais iššūkiais, tokiais kaip diskriminacija ir kvalifikacijos trūkumas, kurie neleidžia daugumai romų aktyviai ir sėkmingai dirbti savarankiškai.

Įdomu tai, kad NRIS neįvardina diskriminacijos darbo rinkoje (kuri yra tokia pat aktuali, kai kalbama apie individualią veiklą), kaip pagrindinės problemos, o tik kalba apie įgūdžių (tarp jų ir kalbinių įgūdžių), kvalifikacijos, išsilavinimo ir šeimos narių paramos stoką.⁸ Tačiau oficialūs ir neoficialūs pokalbiai su romų bendruomenės atstovais rodo, kad net gerai kvalifikuoti ir jau dirbantys žmonės rizikuoja prarasti darbą, jei bus atskleista jų etninė tapatybė, ką jau kalbėti apie daugybę atsisakymų priimti dirbti prieš įsidarbinimą.⁹ Be to, remiantis pokalbiais su nevyriausybinių organizacijų ir romų bendruomenės

⁴ „Romų tautybės asmenų padėtis lyginant su kitais šalies gyventojais“ (2015) VŠĮ „Diversity Development Group“. Pasiikiama: <http://www.lygybe.lt/data/public/uploads/2015/12/romu-tautybes-asmenu-padetis-lyginant-su-kitais-salies-gyventojais.pdf>

⁵ *Ten pat.*

⁶ *Pilietinės visuomenės stebėsenos ataskaita dėl nacionalinės romų integracijos strategijos įgyvendinimo Lietuvoje: Pažangos vertinimas keturiose strategijos pagrindinėse politikos srityse (2018).*

⁷ „Romų tautybės asmenų padėtis lyginant su kitais šalies gyventojais“ (2018) VŠĮ „Diversity Development Group“. Pasiikiama: <http://www.lygybe.lt/data/public/uploads/2015/12/romu-tautybes-asmenu-padetis-lyginant-su-kitais-salies-gyventojais.pdf>

⁸ http://www.romuplatforma.lt/wp-content/uploads/2017/02/Romu_planas_.pdf

⁹ <https://jp.lt/romu-tautybes-paneveziiete-rasma-patyrusi-tiek-daug-rasizmo-ir-neteisybes-lietuvius-tureciau-laikyti-savo-priesais/?fbclid=IwAR3EISGKipN5w0jNneJGGGcnpYqG6KPGDa0FKsmJFHO7cUTvkSKT66O1CO0>

atstovais,¹⁰ paaiškėjo, kad daugelis jų yra daug labiau linkę dirbti sau ir geriau pasirinktų tokio tipo ekonominę veiklą nei įprastą darbą. Verslumas gali būti viena iš galimybių subalansuoti nepalankią situaciją darbo rinkoje.

Tačiau net ir dirbdami savarankiškai romai gali susidurti su diskriminacija. Nors dar nebuvo atlikta apklausa šia tema, yra daugybė tokių anekdotinių atvejų pavyzdžių. Pvz., asmens pageidavimas išsinuomoti patalpas savo verslui gali būti atmestas dėl jo etninės priklausomybės.¹¹ Romų verslumo ir individualios veiklos rėmimas *per se* negarantuoja žemos ekonominės veiklos problemos sprendimo, tačiau tai yra galima priemonė, kuri suteiktų romams galimybę gauti pajamas, jei bendruomenei bus užtikrinti reikiami ištekliai, įskaitant finansinę ar institucinę paramą; ir kad vyriausybės ar privačios iniciatyvos vykdytų teigiamų veiksmų ir informacijos sklaidos kampanijas.

Politinis atsakas į problemą

Dėl aktyvaus ir sistemingo vyriausybės įsipareigojimo išspręsti ar bent pagerinti romų žemos ekonominės veiklos rodiklius stokos, situacija išlieka nekoordinuota, ir pasiekiami tik laikini rezultatai. Romų nedarbo problema dažniausiai sprendžiama įgyvendinant projektais pagrįstas iniciatyvas, o to nepakanka siekiant užtikrinti tvarius rezultatus. Vienas iš tokių projektų yra „Dirbkime kartu su romais“,¹² kuriame pagrindinis dėmesys buvo skiriamas pagalbai suformuoti tokius įgūdžius, kaip vairavimas, kalba, kompiuterinis raštingumas, verslo partnerių paieška ir derybos - būtinus individualiai veiklai. Nepaisant gerų rezultatų, susijusių su apmokytais ir įdarbintais žmonėmis, iniciatyva tęsiama projektų nustatytų terminų ribose, bet nėra taikoma kaip sisteminė priemonė.

Užimtumo tarnybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos iniciatyva organizuoti romų konsultavimo ir tarpininkavimo paslaugas atrodo gera praktika, kurią reikia plėsti ir vystyti, siekiant padidinti užimtų ir savarankiškai dirbančių asmenų skaičių, ir kuri turėtų pagerinti darbdavių ir investuotojų informuotumą. Programa vykdoma daugelyje vietovių, kuriose gyvena daug romų, ir yra geografiškai gerai išplitusi. Pilietinė visuomenė yra aktyvus programos partneris. Pasak konsultantų, geriausi rezultatai pasiekiami, taikant individualias karjeros instruktorių konsultacijas. 2018 m. laikotarpiu šia paslauga pasinaudojo 569 romai, ir 83 buvo sėkmingai įdarbinti arba pradėjo savo verslą. 2019 m. dirbančių ar pradėjusių verslą skaičius iki 2019 m. rugpjūčio mėn. pasiekė 43.¹³ Projektas tebevykdomas ir buvo pratęstas iki 2020 m.

Tačiau programą būtų galima tobulinti, užmezgant glaudesnius ryšius su potencialiais darbdaviais ir partneriais: privačiomis bendrovėmis ir įmonėmis, kurios galėtų samdyti romus ar pirkti jų paslaugas, taip pat su bankais, kurie galėtų teikti kreditus individualiai veiklai organizuoti.

¹⁰ https://manoteises.lt/straipsnis/romu-nedarba-lemia-ne-kilme-bet-socialines-aplinkybes/?fbclid=IwAR2NYTculfCaoX60H79ArbtGvSXfAI-T_n11vhKfpa1I-vo0F0J--zdPOY

¹¹ <https://jp.lt/romu-tautybes-paneveziiete-rasma-patyrusi-tiek-daug-rasizmo-ir-neteisybes-lietuvius-tureciau-laikyti-savo-priesais/?fbclid=IwAR3EISGKipN5w0jNneJGGGcpnYqG6KPGDa0FKsmJEHO7cUTvkSKT6601CO0>

¹² <http://www.romuplatforma.lt/darbo-rinka/>

¹³ https://lygybe.lt/lt/naujienos/romu-nedarba-lemia-ne-kilme-bet-socialines-aplinkybes/1152?fbclid=IwAR3Lhl-FIlaW24--TGyNuGzDx5nJw_-bGdtl-0243MUwMmHLJezclzDhbJE

NEAPYKANTOS ROMAMS KURSTYMAS INTERNETE

Problemos apibrėžimas

NRIS 2015–2020 m. nesprenė romofobijos problemos – nei kovodama su neapykantos kurstymu internete arba realiame gyvenime, nei su neapykantos paskatintais nusikaltimais, neišskirdama šios situacijos kaip atskiros problemos. Nors duomenų apie neapykantos romams kurstymą internete yra labai mažai, keli tyrimai¹⁴ ir daugybė pokalbių su romų bendruomenės atstovais patvirtina, kad problema daugeliui žmonių yra labai aktuali.

Neapykantos kurstymas, nukreiptas prieš romus, ypač pastebimas socialinėje žiniasklaidoje, pavyzdžiui, specialiose „Facebook“ nacionalistų grupėse ir anoniminiuose komentaruose pagrindinėse žiniasklaidos priemonėse internete (konkrečiai - www.delfi.lt). Nors pilietinė visuomenė apie tai praneša remiantis *ad hoc*, vyriausybės ar teisminės valdžios institucijos nėra nuoseklios, stebint bei kovojant su neapykantos kurstymu internete.

Be to, trūkstant duomenų ir veiksmingo neapykantos kurstymo internete stebėjimo ir tyrimo, sunku įvertinti neapykantos kurstymo mastą ir jo poveikį romams.

Problemos aplinkybės ir priežastys

Lietuvoje neapykantos kurstymo aukos dažniausiai yra mažumų grupės, įskaitant afrikiečių kilmės žmones, žydus, romus, lenkus, rusus, musulmonus, Jehovos liudytojus, gėjus ir transseksualus. Statistika rodo, kad 2012 m. iš 263 užfiksuotų neapykanta kurstančių kalbų nusikaltimų 181 buvo susijęs su antisemitizmu ir neapykantos kurstymu prieš įvairių tautybių ar etninių grupių atstovus (2011 m. įvykdyti 48 tokie nusikaltimai), 13 užfiksuotų nusikaltimų buvo susiję su neapykantos kurstymo kalbomis prieš afrikiečių kilmės žmones (2011 m. įvykdyta 12 tokių nusikaltimų) ir 47 užfiksuotos neapykantos kurstymo kalbos prieš LGBT atstovus (2011 m. įvykdyti 208 tokie nusikaltimai).¹⁵

Bendrą neigiamą požiūrį į romus reguliariai vertina Lietuvos etninių tyrimų institutas. Remiantis paskutine 2015 m. atlikta apklausa, romai išlieka nemėgstamiausia etnine grupe šalyje. 66 proc. gyventojų teigė nepageidaujantys, kad romai būtų jų kaimynai. Tokia stebėseną vykdoma nuo 2005 m. ir atskleidžia, kad per pastaruosius dešimt metų rezultatai išliko stabilūs.¹⁶

[Pirmojoje Lietuvai skirtoje stebėsenos ataskaitoje](#)¹⁷ buvo trumpai aptartos rasizmo ir romofobijos problemos, tačiau neoficialiuose pokalbiuose pilietinės visuomenės atstovai pažymėjo bendro neapykantos kurstymo ir prieš romus nukreiptos retorikos bei diskusijų, ypač internete, masto augimą. Todėl buvo priimtas sprendimas toliau analizuoti šią problemą.

Naujausioje ECRI (*Europos Komisija prieš rasizmą ir netoleranciją*) Lietuvai skirtoje ataskaitoje nuo 2019 m. balandžio mėn. nenagrinėjama romofobijos ir neapykantos

¹⁴ Liutauras Labanauskas (2019): *Neapykantos nusikaltimų pažeidžiamų bendruomenių kokybinio tyrimo ataskaita*, <http://www.romuplatforma.lt/vrm-tyrimas-apklaustos-pazeidziamos-bendruomenes-patiriancios-neapykantos-nusikaltimus/>

¹⁵ Vidaus reikalų ministerija, Informacijos technologijų ir ryšių departamento duomenys (2013), http://www.ird.lt/infusions/report_manager/report_manager.php?lang=lt&rt=1 > Friedrich-Ebert-Stiftung

¹⁶ Petrušauskaitė V. (2014). (Ne)lygios galimybės švietime: ankstyvo romų vaikų pasitraukimo iš ugdymo sistemos Vilniaus mieste analizė. / Etniškumo studijos 2014/1, Vilnius: Lietuvos socialinių tyrimų centras.

¹⁷ *Pilietinės visuomenės stebėsenos ataskaita dėl nacionalinės romų integracijos strategijos įgyvendinimo Lietuvoje: Dėmesys skiriamas struktūrinėms ir horizontaliosioms prielaidoms, skirtoms sėkmingai įgyvendinti strategiją (2018)*

romams kurstymo problema.¹⁸ Duomenis apie neapykantos kurstymą ir neapykantos nusikaltimus Lietuvoje retkarčiais renka policija ir ombudsmenas, taip pat nepriklausomos institucijos ir NVO, ir jie dažniausiai yra anekdotinio pobūdžio. Taigi duomenys yra fragmentiški, nes valstybė nerenka išskaidytų duomenų dėl asmens duomenis ginančio įstatymo. Neoficialūs pokalbiai su bendruomenės nariais, kuriuos reguliariai vykdo VŠĮ RVC, rodo, kad neapykantos romams kurstymas ir nukreipti prieš romų bendruomenę neapykantos nusikaltimai yra didelė ir beveik nenagrinėjama problema Lietuvoje.

Kalbant apie neapykantos romams kurstymą internete, tai dažniausiai pasireiškia internetiniais straipsniais, kuriuose paprastai minima ir netgi pabrėžiama etninė asmens tapatybė, jei asmuo yra romų tautybės. Kaip jau buvo minėta, anksčiau didžiausia romų bendruomenės Kirtimų gyvenvietė Vilniuje dažnai yra siejama su prekyba narkotikais, ir šį ryšį reguliariai stiprina žiniasklaida. Romų įvaizdį žiniasklaidoje 2015 m. analizavo dr. Frejutė-Rakauskienė,¹⁹ tačiau šia tema būtų galima atlikti naujesnį tyrimą.

Kaip tokio atvejo pavyzdį galima paminėti neseniai nusikaltimų skyriuje publikuotą straipsnį apie jaunuolį, suimtą už narkotikų gabenimą. Jo tautybė neminama. Tačiau atkreipiamas dėmesys, kad jis išėjo iš buto, kur gyvena romai. Dėl to daugumoje po straipsniu pateiktų komentarų aptarinėjama ir kaltinama romų bendruomenė dėl narkotikų problemos.²⁰

Kita su neapykantos kurstymu internete susijusi problema yra neįsisąmoninta atsakomybė už tokio pobūdžio elgesį, dėl kurio pasikartoja internetinės kampanijos prieš romus, socialinės žiniasklaidos puslapiai ir kitas turinys, sukeliantis visuomenės dėmesį ir neapykantos kurstymo proveržius.

Kaip paskutinį ir akivaizdžiausią pavyzdį galima pateikti kompiuterinių žaidimų bendrovės „Gangsteriai.lt“ rinkodaros kampaniją. 2019 metų vasarą įmonė perdavė vykdyti rinkodaros kampaniją laisvai samdomam darbuotojui, kuris pateikė tikras Kirtimų gyvenvietės nuotraukas su aiškiai atpažįstamais žmonėmis (įskaitant vaikus) ir namais bei panaudojo jas kaip gyvų taikinių iliustracijas šaudymui. Vaizdai buvo naudojami kaip remiamas reklaminis „Facebook“ įrašas,²¹ kuriame vartotojai kviečiami aktyvuoti paveiksluką, norint patekti į žaidimo svetainę.

Pirmi šią problemą 2019 m. vasarą pastebėjo aktyvistai, jos sprendimą perėmė Lietuvos žmogaus teisių centras, paskui - Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba, Lietuvos Respublikos tautinių mažumų departamentas ir Lietuvos žaidimų kūrėjų asociacija.²² Generalinė prokuratūra pradėjo tyrimą dėl galimo neapykantos kurstymo, naudojamo kompiuterinių žaidimų rinkodaros tikslais (vis dar tebevyksta).²³

Politinis atsakas į problemą

Lietuvoje egzistuoja teisinė ir institucinė kovos su neapykantos kurstymu sistema. Tačiau ši sistema turi tam tikrų spragų, taip pat ir problemų ją įgyvendinti.

¹⁸ *Ten pat.*

¹⁹ Frėjutė-Rakauskienė M., 2015. [Etninių grupių, imigrantų ir LGBT žmonių reprezentacija Lietuvos interneto dienraščiuose/Nuomonės raiška Lietuvos internetinėje erdvėje: žmogaus teisės, etika ir teisminė praktika](#). Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras, p. 39-51.

²⁰ Laikraštis 15 min., *Nuo ištakų iki sunkios dabarties* <https://www.15min.lt/media-pasakojimai/nuo-istaku-tarpukariu-iki-sunkios-dabarties-kaip-klostesi-vilniaus-romu-taboro-istorija-772?fbclid=IwAR1hgtWtaMt1ANJ1NLPBjbgGbCyNZn13YkVdC1qRuQyMajlWtlmL6diKdiU>

²¹ <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/zaidimo-kurejai-feisbuke-platino-sveiku-protu-nesuvokiama-reklama-kviete-saudyti-i-tabore-gyvenancius-romus.d?id=81788831>

²² <http://www.lzka.lt/en/>

²³ <https://www.prokuraturos.lt/lt/naujienos/ikiteisminiai-tyrimai-ir-viesojo-intereso-gynimas/pradetas-ikiteisminis-tyrimas-del-nepykantos-kurstymo-reklamuojant-internetini-zaidima/6543>

Lietuvos Respublikos Konstitucijos²⁴ 25 straipsnyje draudžiama kurstyti socialinę neapykantą ir diskriminaciją. Lietuvos Konstitucinis Teismas yra nusprendęs, kad konstitucinis visų piliečių lygybės prieš įstatymą principas turėtų būti laikomas pažeistu, jei su tam tikra žmonių grupe elgiamasi kitaip nei su kitomis žmonių grupėmis, kurioms taikoma ta pati norma, nors tos grupės neturi dydžio ir pobūdžio skirtumų, kurie galėtų objektyviai pateisinti tokį skirtingą požiūrį. Papildomos nuostatos dėl diskriminacijos formų ir atsakomybės yra įtrauktos į Lietuvos Respublikos moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymą²⁵ ir Lietuvos Respublikos lygių galimybių įstatymą.²⁶ Neapykantos kurstymo draudimas taip pat numatytas Baudžiamajame kodekse (170 str. 1–4 d.): „Kurstymas prieš bet kurią tautinę, rasinę, etninę, religinę ar kitokią asmenų grupę“.²⁷

Nepaisant galiojančių įstatymų ir sankcijų, skirtų kovoti su neapykantos kurstymu, plačioji visuomenė turi nepakankamai informacijos apie šiuos mechanizmus ir baudžiamąją atsakomybę už neapykantos kurstymą internete.²⁸

Nacionalinės naujienų agentūros duomenimis, Lietuvos prokurorai metų laikotarpiu pradėjo apie 150 šmeižto ir apie 20 neapykantos kurstymo tyrimų. Dažniausiai šmeižto ir neapykantos kurstymas skelbiamas internete.²⁹ Remiantis ESBO Demokratinė institucijų ir žmogaus teisių biuro rinkimų stebėjimo (ODIŽT) ataskaita,³⁰ 2018 m. vienas iš atvejų buvo susijęs su romais.

Valstybė nesistengia nukreipti plačiąją visuomenę kovai su stereotipais, mažinti išankstines nuostatas ir kurti pasitikėjimą tarp romų ir ne romų tautybės žmonių. Kelerius metus nebuvo vykdomos jokios esminio sąmoningumo ugdymo kampanijos šia tema. Kaip jau buvo minėta anksčiau, Lietuvos NRIS nepripažįsta neapykantos kurstymo ir romofobijos, kaip rimtos problemos ir nelaiko kovos su šia problema prioritetine sritimi.

Lietuvoje gali būti taikomos kelios tarptautinės ir Europos politikos kryptys, sprendžiant neapykantos kurstymo problemą. Tai yra ES elgesio kodeksas, skirtas kovai su neteisėtu neapykantos kurstymu internete,³¹ taip pat 2008 m. lapkričio 28 d. Tarybos pamatinis sprendimas 2008/913 / TVR dėl kovos su tam tikromis rasizmo ir ksenofobijos formomis ir apraiškomis baudžiamosios teisės priemonėmis.³² Pagal pamatinį sprendimą valstybės narės įsipareigojo nustatyti baudžiamąją atsakomybę už veiksmus, susijusius su viešu smurto ar neapykantos kurstymu prieš asmenų grupę dėl tam tikros rasės, odos spalvos, religijos, kilmės, tautinės ar etninės kilmės ar prieš tokios grupės narį; už kurstymo sklaidą viešai platinant rašytinę, vaizdo ar kitą medžiagą ir kt. Vėliau Lietuva taip pat įtraukė

²⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucija <https://www.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija.htm>

²⁵ Lietuvos Respublikos lygių galimybių įstatymas: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.69453/EwRCygSEWr>

²⁶ <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.222522>

²⁷ Lietuvos baudžiamasis kodeksas, pasiekiamas: <https://www.lithuanialaw.com/lithuanian-criminal-code-495>.

Pagal Lietuvos baudžiamuosius įstatymus asmenys, kuriems nusikalstamos veikos padarymo metu buvo 16 metų, yra atsakingi už savo veiksmus. Jei ikiteisminio tyrimo metu teisėsaugos institucijos nustato, kad asmuo, įtariamas neapykantos kurstymu, buvo arba yra jaunesnis nei 16 metų, baudžiamasis procesas dėl jo nutraukiamas. Nors vaikai, kurie padarė nusikaltimus, negali būti patraukti baudžiamojon atsakomybėn, jų tėvams gali būti priminta apie tėvų valdžios nevykdymą, Administracinių nusižengimų kodekso 181 straipsnis numato, kad už tėvų valdžios nevykdymą gali būti baudžiama įspėjimu arba bauda iki 400 lt (už pakartotinius pažeidimus).

²⁸ <https://www.lrytas.lt/it/ismanyk/2019/07/22/news/lietuviu-kuriamas-zaidimas-reklamuojamas-i-romusnukreiptu-sautuvu-11199089/>

²⁹ <https://www.lrt.lt/en/news-in-english/19/1070347/lithuanian-online-media-under-pressure-over-anonymous-hate-speech>

³⁰ <https://hatecrime.osce.org/lithuania>

³¹ https://ec.europa.eu/info/policies/justice-and-fundamental-rights/combating-discrimination/racism-and-xenophobia/eu-code-conduct-countering-illegal-hate-speech-online_en

³² <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32008F0913>

seksualinę orientaciją į savo baudžiamąjį įstatymą ir kitus specialius baudžiamąją atsakomybę reglamentuojančius teisės aktus.

Europos Taryba turi bene plačiausią neapykantos kurstymo apibrėžimą, pateiktą Europos Komisijos prieš rasizmą ir netoleranciją (ECRI) 2016 m. gruodžio 8 d. Bendrosios politikos rekomendacijoje Nr. 15 dėl neapykantos kurstymo, kurioje valstybėms narėms pateikiamos naudingos gairės ir didžiausias apsauginių priemonių spektras.³³

Europos Žmogaus Teisių Teismas (EŽTT) sukūrė turtingą teismų praktiką, pagrįstą Europos žmogaus teisių konvencijos (EŽTK) 10 straipsniu, kuriame išsamiai aptariamas laisvo žodžio ribų klausimas. Lietuva, kaip EŽTK šalis, privalo aiškinti ir taikyti savo įstatymus, atsižvelgdama į konvencijos nuostatas ir EŽTK numatytus išaiškinimus. Iki šiol EŽTT turėjo galimybę nagrinėti tik neapykantos kurstymo bylas prieš asmenį ar asmenų grupę dėl jų rasės, tautybės, etninės kilmės ar religijos ir seksualinės orientacijos. 2020 m. sausio 15 d. EŽTT pasmerkė, kad Lietuva netyrė internetinių neapykantos kurstymo komentarų prieš gėjų porą byloje „Beizaras“ ir „Levickas prieš Lietuvą“ (prašymas Nr. 41288/15).³⁴ Teismas vienbalsiai nusprendė, kad buvo įvykdytas: Europos konvencijos 14 straipsnio (diskriminacijos draudimas), priimto kartu su 8 straipsniu (teisė į privataus ir šeimos gyvenimo gerbimą), pažeidimas ir 13 straipsnio pažeidimas (teisė į veiksmingą teisinę gynybą). Byloje kilo klausimų dėl valstybės atsakomybės apsaugoti asmenis nuo homofobinės neapykantos turinio kalbų.³⁵ Ši byla, nors ir tiesiogiai nesusijusi su romų bendruomene ar į romus nukreiptu neapykantos kurstymu internete, vis dar yra labai svarbus teismų praktikos precedentas, nes Europos teismas pirmą kartą pasmerkė Lietuvą neapykantos kurstymo byloje. Pilietinė visuomenė ir teisminės institucijos šią bylą dabar gali naudoti kaip sėkmingo bylinėjimosi pavyzdį panašiose su romais susijusiose neapykantos kurstymo bylose.

³³ ECRI BPR Nr. 15 teigiama: „vienos ar kelių konkrečių išraiškos formų, būtent asmens ar asmenų grupės paniekinimo, neapykantos ar šmeižto rėmimas, skatinimas ar kurstymas, taip pat bet koks priekabiavimas, įžeidimas, neigiami stereotipai, tokio asmens ar asmenų stigmatizacija ar grėsmė ir bet koks visų šių išraiškos formų pateisinimas - pagrįstas neišsamiu asmeninių savybių ar statuso sąrašiu, apimančiu „rasę“, spalvą, kalbą, religiją ar įsitikinimus, tautybę ar nacionalinę bei etninę kilmę, taip pat genealogiją, amžių, negalią, biologinę lytį, socialinę lytį, lytinę tapatybę ir seksualinę orientaciją.“

³⁴ „Beizaras“ ir „Levickas prieš Lietuvą“, pasiekama: [https://hudoc.echr.coe.int/eng - {\"itemid\":\[\"001-200344\"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng - {\)

³⁵ Trumpai tariant, pareiškėjai yra gėjų pora. Vienas iš pareiškėjų į savo „Facebook“ puslapį įkėlė nuotrauką, kurioje jie bučiuojasi, todėl internete atsirado šimtai neapykantos komentarų. Vieni buvo neapibrėžto pobūdžio apie LGBT asmenis, o kituose buvo asmeniškai grasinama pareiškėjams. Prokuratūra ir teismai atsisakė pradėti ikiteisminį tyrimą dėl neapykantos kurstymo ir smurto prieš homoseksualius asmenis, manydami, kad poros elgesys buvo provokuojantis ir kad komentarai, nors ir „neetiški“, nenusipelnė būti patrauktais baudžiamojon atsakomybėn. EŽTT nustatė, kad pareiškėjų seksualinė orientacija turėjo įtakos tam, kaip su jais buvo elgiamasi valdžios institucijose, kurios aiškiai išreiškė nepritarimą jiems, atsisakydamos pradėti ikiteisminį tyrimą. Toks diskriminacinis požiūris reiškė, kad pareiškėjai nebuvo apsaugoti, kaip ir jų teisės pagal baudžiamąjį įstatymą.

BŪSTAS IR KIRTIMŲ GYVENVIETĖS IŠARDYMAS

Problemos apibrėžimas

Bendrai vertinant, romų gyvenimo sąlygos yra prastesnės kokybės nei daugumos Lietuvos gyventojų. Tik 31 proc. romų yra nuosavo būsto savininkai, palyginti su 91 proc. visų šalies gyventojų. Jų namuose vienam gyventojui tenka perpus mažiau ploto, lyginant su daugumos gyventojų vidurkiu. Daugiau nei 50 proc. romų būstuose nėra įrengto tualetu ir (arba) dušo, lyginant su mažiau nei 20 proc. daugumos šalies gyventojų vidurkiu.³⁶

Netinkamos gyvenamojo būsto sąlygos ir priverstinis iškeldinimas yra dvi pagrindinės problemos, su kuriomis susiduria romų tautybės žmonės nuo Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo 1991 m. laikų. Būsto klausimas buvo vienas iš svarbiausių Lietuvos NRIS prioritetų ir viena iš aktualiausių sričių, aptartų [antrojoje Lietuvos skirtoje Romų pilietinės stebėsenos ataskaitoje](#).

Didžiausia romų gyvenvietė Kirtimuose (2018 m. - 200 gyventojų), esanti pramoninėje zonoje pietinėje Vilniaus dalyje, savivaldybės žemėje, iliustruoja būsto problemas Lietuvoje. Nuo 2016 m. gyvenvietė buvo integracijos programos,³⁷ kurios esmė buvo gyvenvietės išardymas ir gyventojų perkėlimas, ir kuri šiuo metu beveik įgyvendinta, dalis. Tačiau šiuo laikotarpiu vykdomi keli priverstiniai iškeldinimai, o ir pats perkėlimas, toks, koks jis buvo suplanuotas ar įgyvendintas, kėlė keletą problemų ir kliūčių. Iš esmės šiame ataskaitos skyriuje teigiama, kad priemonės, kuriomis buvo siekiama užtikrinti, kad šeimos iš Kirtimų būtų perkeltos į tinkamesnę ir švaresnę aplinką laikantis įstatymų nuostatų, iš esmės buvo neveiksmingos, dažnai sukeldavo dar daugiau problemų ir nesaugumo, nei žmonės buvo patyrę prieš tai.

Įvertinant susidariusius sunkumus, galima paminėti tai, kad šis perkėlimas į socialinį būstą arba (dažniau) kompensacijų suteikimas šeimoms, kad jos galėtų sau leisti išsinuomoti privatų būstą, susidūrė su diskriminacija arba šeimų nesugebėjimu išlaikyti ar susirasti privatų būstą pagal oficialią sutartį, o tai yra sąlyga kompensacijai gauti.³⁸ Be to, valdžios institucijos šiuo metu neapibrėžia sutarties dėl nuomos mokesčio kompensacijos mokėjimo trukmės.

Problemos aplinkybės ir priežastys

2019 m. romų aprūpinimo būstu problema vis dar yra opi ir reikalauja vietinės ir nacionalinės vyriausybės dėmesio. Pagrindiniai einamųjų metų pokyčiai yra susiję su Kirtimų gyvenvieta Vilniuje, kuri nuo 1960 m. buvo didžiausia ir labiausiai koncentruota romų gyvenvieta šalyje.

Gyvenvietės gyventojų skaičius sparčiai mažėja dėl kelių veiksnių: emigracijos į užsienį, iškeldinimo ir šeimų perkėlimo į socialinį ar privatų būstą Vilniaus mieste. Bendras gyventojų skaičius sumažėjo nuo 500 žmonių 2000 m. pradžioje iki 246 žmonių 2017 m. ir 2019 m. liko tik penki namų ūkiai.

Nuo 2012 m. gyvenvietė buvo naikinama Vilniaus mero Artūro Zuoko iniciatyva. Pirmieji namai buvo sugriauti gana staiga, o gyventojai buvo iškeldinti be jokių alternatyvių apgyvendinimo galimybių. Priverstiniai iškeldinimai vyko reguliariai iki 2019 m., sukeldami gyvenvietės gyventojams daug streso ir uždėdami jiems socialinės atskirties stigmą.

³⁶ „Romų tautybės asmenų padėtis lyginant su kitais šalies gyventojais“ (2015) VšĮ „Diversity Development Group“. Pasiikiama: <http://www.lygybe.lt/data/public/uploads/2015/12/romu-tautybes-asmenu-padetis-lyginant-su-kitais-salies-gyventojais.pdf>

³⁷ *Vilniaus (Kirtimų) romų taboro bendruomenės integracijos į visuomenę 2016-2019 metų programa (Vilniaus savivaldybės tarybos sprendimas Nr. 1-410).*

³⁸ *Ten pat.*

Remiantis neoficialiais pokalbiais su lankančių RVC popamokinę veiklą vaikų tėvais, tai taip pat pablogino vaikų padėtį mokykloje ir pačių tėvų galimybes įsidarbinti. Bendruomenė nenorėjo pradėti teismo proceso dėl išskeldinimo, kai tai buvo įmanoma,³⁹ daugiausia dėl nepasitikėjimo valdžios institucijomis ir bendros valdžios institucijų baimės.

Nors nėra oficialių duomenų apie pradėto pagal 2016–2019 m. socialinės integracijos programą perkėlimo poveikį, pokalbiai su gyventojais ir buvusiais gyvenvietės gyventojais atskleidžia įvairius proceso rezultatus. Kai kurie respondentai, sugebėję užsitikrinti tinkamos kokybės būstą atokiau nuo gyvenvietės, teigė, kad yra patenkinti pokyčiais. Tuo pačiu metu vis dar yra keletas namų ūkių, kurie norėtų likti gyvenvietėje. Nors ne visi gyvenvietės namai buvo pastatyti ir įregistruoti pagal įstatymų reikalavimus, kelis likusius namus galima būtų palikti, atsižvelgiant į namo amžių ir turimus įrodymus, kad yra sumokėta už vandenį ir elektrą. Kitais metais savivaldybė ir NRIKC turės rasti būdą taikiai išspręsti konfliktus, susijusius su Kirtimų gyventojų perkėlimu.

Šeimoms, kurios pasirinko išsikraustyti iš gyvenvietės, dažnai būna labai sunku praktiškai užsitikrinti būsto nuomą. Tik būsto nuoma pagal oficialią sutartį gali būti vyriausybės kompensuojama atitinkamiems asmenims. Tačiau išsinuomoti būstą sudėtinga dėl šių pagrindinių priežasčių:

1. Romų šeimos susiduria su diskriminacija nekilnojamojo turto rinkoje ir daugelis būsto savininkų atsisakė išnuomoti savo butus romams dėl jų etninės kilmės.
2. Daugelis butų rinkoje yra nuomojami be oficialių sutarčių, kad nuomotojas išvengtų mokesčių už nuomą. Dėl to šeimoms neįmanoma gauti kompensaciją⁴⁰ iš savivaldybės.

Nors Vilniaus savivaldybė paskelbė planus išardyti Kirtimų gyvenvietę beveik prieš dešimt metų, subsidijų privataus būsto nuomai vietoj aprūpinimo socialiniu būstu mokėjimo priemonę oficialiai buvo planuojama pradėti taikyti 2016 m., tačiau faktinis įgyvendinimas prasidėjo tik nuo 2018 m. Todėl nebuvo atlikti jokie tyrimai, analizuojantys situaciją būsto rinkoje, šešėlinę ekonomiką, susijusią su būsto nuoma be sutarties ir jos įtaką romams (ar kitoms pažeidžiamoms etninėms ar socialinėms grupėms).

Politinis atsakas į problemą

Ankstesnėje Lietuvos NRIS būstas buvo nurodytas kaip pagrindinė sritis, tačiau nebuvo konkrečiai kalbama apie Kirtimų gyvenvietės išardymą ir priverstinius išskeldinimus, taikomus kaip išardymo procedūra.

Gyvenvietės žemė teisiškai priklauso Vilniaus savivaldybės jurisdikcijai, todėl reikėjo glaudžiai koordinuoti priemones tarp NRIS ir Lietuvos NRPKC bei savivaldybės, siekiant užtikrinti, kad iš gyvenvietės išskeldintos šeimos turėtų savo poreikiams tinkamą būstą, ir kad tai nepablogintų jų galimybių pasinaudoti kitomis svarbiomis sritimis: švietimu, užimtumu, sveikatos priežiūra. Pastaruoju metu tai ne visada būdavo įgyvendinama.

Tačiau šioje srityje galima pastebėti teigiamą dinamiką. 2018 ir 2019 metais Vilniaus savivaldybė reguliariai rengė susitikimus su vietos valdžios institucijų, ministerijų, departamentų ir pilietinės visuomenės atstovais, siekiant aptarti Vilniaus (Kirtimų) gyvenvietės romų bendruomenės integracijos į visuomenę 2016–2019 metų programos rezultatus, kurioje pagrindinis dėmesys skiriamas klausimui, kaip palengvinti gyventojų persikėlimą.

³⁹ Europos žmogaus teisių konvencijos 3 ir 8 straipsniai, taip pat TPPTP (Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto) 17 straipsnio 1 dalies 2 punktą ir TESKTP 11 straipsnio 1 dalis, pagrįsti Bendrosiomis pastobomis 4 (teisė į tinkamą būstą) ir 7 straipsniu (apsauga) prieš priverstinį išskeldinimą) Ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių komitetas.

⁴⁰ <https://www.15min.lt/media-pasakojimai/nuo-istaku-tarpukariu-iki-sunkios-dabarties-kaip-klostesi-vilniaus-romu-taboro-istorija-772?fbclid=IwAR1hgtWtaMt1ANJ1NLPBjhgGbCyNZn13YkVdC1qRuQyMajlWtImL6diKdiU>

Nors pilietinės visuomenės ir romų bendruomenės atstovai paprastai yra linkę sutikti, kad Kirtimų gyvenvietės išardymas greičiausiai turės teigiamą poveikį romų bendruomenės integracijai ir skatins mažesnę segregaciją, jie skeptiškai vertina patį persikėlimo būdą, pradedant priverstiniais iškeldinimais ir vėliau neužtikrinant pakankamos pagalbos ieškant nuomojamo būsto. Persikėlimui įgyvendinti būtinas galingesnis koordinavimo mechanizmas, o patį procesą būtų galima tobulinti. Konkrečios rekomendacijos išvardytos paskutiniame skyriuje.

PIKTNAUDŽIAVIMO PSICHOAKTYVIOSIOMIS MEDŽIAGOMIS IR NARKOTIKŲ PROBLEMAS

Problemos apibrėžimas

Piktnaudžiavimas psichoaktyviosiomis medžiagomis ir prekyba narkotikais yra svarbios problemos, turinčios įtakos vilniečiams, neatsižvelgiant į jų kilmę. Tačiau ypač tai paveikė Vilniuje įsikūrusią romų bendruomenę, nes prekyba narkotikais ir piktnaudžiavimas psichoaktyviosiomis medžiagomis vyko buvusioje pagrindinėje bendruomenės Kirtimų gyvenvietėje ir jos aplinkoje. Yra išskirti du veiksniai, turėję įtakos romų bendruomenei:

- Tarp bendruomenės narių yra tų, kurie ir vartoja narkotikus, ir užsiima jų prekyba.
- Narkotikų problemą pabrėžia žiniasklaida ir plačioji visuomenė, taip pat kai kurie valstybės pareigūnai, kurie taiko apibendrinimus, kaltindami visus Lietuvos romus, siekiant išvengti kitų socialinių ir ekonominių problemų, įskaitant romofobiją, sprendimo.

Ši problema nebuvo nagrinėjama NRIS, o jos poveikis romų bendruomenei tiek sveikatos, tiek diskriminacijos atžvilgiu nebuvo įvertintas ar kruopščiai ištirtas.

Problemos aplinkybės ir priežastys

Nebuvo atliktas nei vienas tyrimas, kuris įvertintų tikslų narkotikų poveikio romų bendruomenei mastą. Gyvenvietėje esantis RVC turi daugybę anekdotinių įrodymų apie piktnaudžiavimą psichoaktyviosiomis medžiagomis ir jo aukas, taip pat apie tai, kaip pareigūnai naudojami narkotikų situacija, siekiant apkaltinti bendruomenę dėl didesnių neteisėtus narkotikų prekybos problemų aukštesniame lygmenyje.

Remiantis Vilniaus rajono vyriausiojo policijos komisariato duomenimis, tik 2018 m. Kirtimų gyvenvietėje buvo pradėti daugiau kaip 500 su narkotikais susiję tyrimai (remiantis Administracinių teisės pažeidimų kodekso 71 straipsniu: narkotikų vartojimas be recepto). Gyvenvietėje užregistruota 31 mirtis dėl perdozavimo.⁴¹ Nuo 2000 m. policija beveik nuolat stebi gyvenvietę, pareigūnai patruliuoja arba sėdi šalia gyvenvietės stovinčiame policijos automobilyje, arba specialioje gyvenvietėje įrengtoje policijos kabinoje, tačiau tai neturėjo didelės įtakos esamai situacijai.

Ir tikroji narkotikų problema, ir žiniasklaidos iš naujo sukurta ir perdėta problema daro didelę įtaką kitoms romų gyvenimo sritims. Atitinkamų tėvų vaikai paprastai atiduodami globotojų šeimoms arba globos įstaigoms, o tai savo ruožtu daro reikšmingą įtaką jų psichologinei raidai, mokymosi rezultatams ir socialiniam gyvenimui. Kaip minėta anksčiau, romų bendruomenę iš esmės veikia didėjantis priešiškas ir neapykantos kurstymo prokurčiai.

Nėra duomenų apie narkotikų vartojimo mastus, kurie būtų konkrečiai apskaičiuoti, atsižvelgiant į romų bendruomenę ar dar tiksliau - Kirtimų gyvenvietę. 2004 m., 2008 m., 2012 m. ir 2016 m. buvo atlikti trys nacionaliniai Lietuvos gyventojų narkotikų vartojimo tyrimai. 2008 m.,⁴² 2012 m.⁴³ ir 2016 m. tyrimai buvo atlikti, vadovaujantis Europos

⁴¹ <https://www.lrytas.lt/gyvenimo-budas/likimai/2019/02/02/news/cigonu-taboro-realybe-narkomanai-uz-doze-kapoja-malkas-ir-lytiskai-santykiauja-8945253/>

⁴² Psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo paplitimas Lietuvoje 2004 ir 2008 metais <http://old.ntakd.lt/bylos/dokumentai/leidiniai/narkotiku-paplitimas-2009-web.pdf>

⁴³ Psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo paplitimas Lietuvoje 2004, 2008 ir 2012 m. http://old.ntakd.lt/files/Apklausos_ir_tyrimai/2012_Psichoaktyv_medz_paplitimas_WEB.pdf

narkotikų ir narkomanijos stebėsenos centro (ENNSC) gairėmis ir buvo vykdomi tiriant atsitiktinai atrinktus 15–64 metų žmones.

Remiantis 2016 m. apklausa,⁴⁴ narkotinių ir psichotropinių medžiagų⁴⁵ vartojimo paplitimas tarp 15–64 metų gyventojų yra 11,5 proc., tiek žmonių buvo bandę bent vieną narkotinę ar psichotropinę medžiagą nors kartą gyvenime; 3,1 proc. Lietuvos gyventojų praėjusių metų duomenimis vartojo narkotines ir psichotropines medžiagas. Narkotines ir psichotropines medžiagas praėjusį mėnesį vartojo 1,3 proc. gyventojų. Kanapės yra populiariausias (nelegalus) narkotikas Lietuvoje (nors mirčių priežastis nebuvo kanapių vartojimas). 10,8 proc. 15–64 metų amžiaus gyventojų vartojo kanapes bent kartą per savo gyvenimą. Pastaraisiais metais po apklausos kanapes vartojo 2,7 proc. gyventojų, o praėjusį mėnesį - 1,1 proc. Lietuvos gyventojų. Rodikliai, susiję su kitų narkotinių ir psichotropinių medžiagų vartojimu, nėra reikšmingi. Pavyzdžiui, 1,2 procento Lietuvos gyventojų bent kartą gyvenime vartojo amfetaminą, 1,7 procento vartojo ekstazį ir 0,7 procento Lietuvos gyventojų kokainą vartojo bent kartą per savo gyvenimą.

Politinis atsakas į problemą

NRIS tik trumpai mini narkotikų vartojimą ir narkotikų platinimą mobiliuose sveikatos klinikose, kuriomis naudojasi romų bendruomenės nariai Kirtimuose, Vilniuje. Čia nesigilinama į tai, kaip ši problema veikia bendruomenę, nei kaip ją galima spręsti.

Pasak Pasaulio sveikatos organizacijos, gydymas ir priežiūra žmonėms, kenčiantiems nuo narkotikų vartojimo sukeltų sutrikimų, ir susidūrusiems su baudžiamosios teisenos sistema: „Narkotikų vartojimo sukelti sutrikimai turėtų būti stebimi sveikatos priežiūros sąlygomis ir turėtų būti gydomi sveikatos priežiūros įstaigose. Narkotikų vartojimo sukeltų sutrikimų turintiems žmonėms reikia prieinamų, įperkamų ir įrodymais pagrįstų priklausomybės nuo narkotikų gydymo ir priežiūros paslaugų, kartu teikiant priežiūros tęstinumą, įskaitant informavimą, apžiūrą ir skubią intervenciją, tyrimų ir gydymo planavimą, psichosocialinio ir farmakologinio gydymo intervencijas ambulatoriškai ir stacionariai bei būtina užtikrinti nuolatinę paramą sveikimo procese, suteikiant reabilitaciją ir reintegraciją.“⁴⁶

Deja, šiuo metu pagrindinis su romais susijusios narkotikų problemos sprendimo būdas yra fizinis Vilniaus Kirtimų gyvenvietės naikinimas.⁴⁷ Nors Vilniaus savivaldybė yra suplanavusi Kirtimuose gyvenančių romų piktnaudžiavimo narkotikais analizę,⁴⁸ šio tyrimo rezultatai kol kas nėra vieši.

Nors narkotikų prevencijos sistema Lietuvoje pereina nuo bausmių prie palaikomosios, nėra duomenų, atskleidžiančių, kaip (jei iš viso naudojasi) romai naudojami tokiomis priemonėmis.

Narkotikų prevenciją koordinuoja nacionalinė vyriausybės įstaiga, vadinama Narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės departamentu, įsteigta 2011 m. balandžio 1 d. ir šiuo metu atsakinga už Valstybinės narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės ir vartojimo prevencijos

⁴⁴ Psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo paplitimas Lietuvoje 2004-2016 m.
http://ntakd.lrv.lt/uploads/ntakd/documents/files/GPS%20ataskaita%202004_2016.pdf

⁴⁵ Čia pateiktas termino „psichotropinis“ paaiškinimas:
https://lt.wikipedia.org/wiki/Psichoaktyviosios_med%C5%BFIagos

⁴⁶ Gydymas ir priežiūra žmonėms, kenčiantiems nuo narkotikų vartojimo sukeltų sutrikimų, ir susidūrusiems su baudžiamosios teisenos sistema: nuosprendžio ar bausmės alternatyvos. Pasiekama anglų kalba :
http://www.unodc.org/documents/UNODC_WHO_Alternatives_to_Conviction_or_Punishment_2018.pdf

⁴⁷ <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/cd16b9d0584011e896f6c1bcca8cd3a8>

⁴⁸ <https://www.liberalai.lt/content/uploads/2016/04/rezoliucija-d%C4%97l-rom%C5%B3-teikimas-16.04.18.pdf>

programos 2018–2028 metams įgyvendinimą.⁴⁹ Programa pabrėžia būtinybę gerinti sveikatos priežiūros ir socialinių paslaugų kokybę, taip pat prieinamumą asmenims, priklausomiems nuo narkotinių ir psichotropinių medžiagų. Be to, kiekvienais metais yra sudaromas ir Vyriausybės nutarimu patvirtinamas Narkotikų, tabako ir alkoholio prevencijos tarpinstitucinis veiklos planas. Minėtas planas apima trijų metų laikotarpį.

2016 m. Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo Nr. I-1489 pakeitimai pirmą kartą apibrėžė narkotikų prevencijos, pritaikytos moksleivių programai, sąvoką, o nuo 2017 m. rugsėjo 1 d. mokyklos buvo įpareigosios palengvinti mokinių nuolatinį dalyvavimą bent vienoje nuoseklios ilgalaikės prevencijos programoje. Švietimo ir mokslo ministerija patvirtino susijusias nacionalines programas, tarptautines programas ir pritaikė užsienio programas.

Remiantis užkrečiamųjų ligų ir AIDS centro duomenimis, 2017 m. devyniuose Lietuvos miestuose veikė 13 žemo slenksčio paslaugų padalinių, įskaitant du mobilius kontaktinius adatų ir švirkštų keitimo punktus. Žemo slenksčio padaliniai teikia įvairias paslaugas intraveninių narkotikų vartotojams - jie gali ten keisti adatas ir švirkštus, gauti prezervatyvus, dezinfekcines priemones, tvarsčius bei mokomąją / informacinę medžiagą ir t.t. Jie taip pat gali trumpai pasitarti su socialiniu darbuotoju ir gauti informaciją apie sveikatos priežiūros ir socialinės pagalbos prieinamumą.

Didžioji dalis narkotikus vartojančių romų gyvena Vilniuje ar Vilniaus rajone, todėl ši priemonė yra geografiškai prieinama. Tačiau, remiantis neoficialiais pokalbiais, dėl atskirties stigmos ir nepasitikėjimo tarp romų bendruomenės ir daugumos gyventojų ji nėra naudojama pakankamai plačiai. Reikia daugiau empirinių tyrimų apie romų bendruomenės galimybes naudotis žalos mažinimo programomis, kad jos būtų visiškai pritaikytos narkotikus vartojančių romų poreikiams. 2017 m. padidėjo išdalintų švirkštų skaičius, palyginti su 2016 m. - atitinkamai nuo 251 370 iki 240 061. Be to, klientų apsilankymų skaičius padidėjo nuo 46 238 apsilankymų 2016 m. iki 48 519 apsilankymų 2017 m.⁵⁰

Narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės departamentas bendradarbiauja su Europos narkotikų ir narkomanijos stebėsenos centru (ENNSC). Pagrindinis ENNSC uždavinys yra pateikti patikimą ir palyginamą informaciją apie narkotikų vartojimą Europoje, ir tai atsispindi jų metinėje Europos narkotikų vartojimo ataskaitoje, dvimetėje Europos narkotikų vartojimo rinkų ataskaitoje, išleistoje bendradarbiaujant su Europolu, taip pat daugelyje kitų ataskaitų ir leidinių, kurių galima rasti ENNSC tinklalapyje. Tai galėtų būti naudinga priemonė stebint piktnaudžiavimą psichoaktyviosiomis medžiagomis ir romų bendruomenėje.

⁴⁹ Narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės ir vartojimo prevencijos programos 2018–2028 metų programa. Pasiikiama: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/a50bec00035b11e9a017f05dde6559c6>

⁵⁰ <http://ntakd.lrv.lt/en/facts-and-numbers>

REKOMENDACIJOS

Veroslumo idėjos, galimybės ir iššūkiai

1. Tęsti individualias konsultacijas ir teikti tarpininkavimo paslaugas, taip pat kurti ilgalaikius projektus, orientuojantis į verslumą (kaip pavyzdį panaudojant romų verslumo plėtros iniciatyvą (REDI))⁵¹ ir galbūt plėtojant ją Lietuvoje.
2. Užtikrinti, kad diskriminacija darbo vietoje ir steigiant verslą nebūtų toleruojama ir į ją būtų atsižvelgiama, nustatant konkrečioms byloms skirtas priemones, įskaitant vidaus gaires, mokymus apie įvairovę ir diskriminaciją bei stebėjimo mechanizmus.
3. Sukurti potencialių darbdavių ir romų bendruomenės narių platformą, skirtą skatinti priemonių darbdaviams, įdarbinantiems romus ar remiantiems romų vadovajamas įmones, diegimą.

Neapykantos romams kurstymas internete

4. Užtikrinti bausmių už neapykantos kurstyimą internete teisinių mechanizmų veikimą, galbūt tai galėtų būti ombudsmeno iniciatyva.
5. Reguliariai stebėti neapykantos kurstyimą internetinėje žiniasklaidoje, įskaitant nukreiptą prieš romus, pasitelkiant specialią ir įvairialypę pilietinės visuomenės grupę (kurią finansuoja vyriausybė).
6. Stiprinti žiniasklaidos savireguliacijos ir neapykantos kurstyimo kalbų pagrįsto paneigimo iniciatyvas; vykdyti žiniasklaidos sensibilizacijos programą, susijusią su mažumomis ir rasinėmis grupėmis, aiškinantis stereotipų keliamus socialinius pavojus.
7. Remti empirinius tyrimus apie neapykantos romams kurstyimą internete, taip pat skatinti visuomenės informavimą apie įstatymus ir sankcijas už neapykantos kurstyimą.
8. Pasiūlyti daugiau paramos romų pilietinės visuomenės organizacijoms, stebint neapykantos romams kurstyimą ir palengvinant neapykantos aukų galimybes kreiptis į teismą, įskaitant nemokamos teisinės pagalbos gavimą; remti nacionalinę kampaniją, kuria skatinama įvairovė ir teigiama informacija apie romus.
9. Užtikrinti ES standartų ir kitų tarptautinių dokumentų (pvz., 2008 m. lapkričio 28 d. Tarybos pamatinis sprendimas 2008/913/TVR dėl kovos su tam tikromis rasizmo ir ksenofobijos formomis ir apraiškomis baudžiamosios teisės priemonėmis; 2016 m. gegužės 31 d. Europos kovos su neteisėtu neapykantos kurstyimu internete elgesio kodeksas; Konvencijos dėl elektroninių nusikaltimų papildomas protokolai) įgyvendinimą ir jų laikymąsi;
10. Užtikrinti ES standartų ir tarptautinių dokumentų (pvz., 2008 m. lapkričio 28 d. Tarybos pamatinis sprendimas 2008/913/TVR; Europos kovos su neteisėtu neapykantos kurstyimu internete elgesio kodeksas; Konvencijos dėl elektroninių nusikaltimų papildomas protokolai) įgyvendinimą.
11. Siekti, kad pilietinės visuomenės organizacijos naudotųsi Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika dėl neapykantos kurstyimo prieš gėjų porą byloje „*Beizaras*“ ir „*Levickas prieš Lietuvą*“ (prašymas Nr. 41288/15), kad būtų galima pradėti panašias bylas dėl neapykantos romams kurstyimo.

⁵¹ Roma Entrepreneurship Development Initiative (REDI) [Romų verslumo ugdymo iniciatyva].
<https://www.redi-ngo.eu/>

Būsto ir Kirtimų gyvenvietės išardymas

12. Vilniaus savivaldybė turi užtikrinti Kirtimų gyventojų persikėlimą į kitus būstus, kad vėliau jie netaptų benamiais, ypač dėl privačių savininkų diskriminacijos.
13. Padėti apgyvendinimo prašytojams susirasti naują nuomojamą būstą, kai dėl diskriminacijos jie to negali padaryti savarankiškai. Tai gali būti realizuota sudarant abipusius susitarimus su nekilnojamojo turto agentūromis, kad jos padėtų romams rasti būstą nuomai.
14. Padėti ir skatinti bendruomenės gyvenimą bei galimybę vykdyti veiklą po gyvenvietės išardymo, užtikrinant nevyriausybinių organizacijų ir buvusios Kirtimų bendruomenės centro darbo tęstinumą.
15. Surasti tinkamus sprendimus, galiojančius teisiniu požiūriu, norintiems pasilikti gyventi Kirtimų gyvenvietėje.

Piktnaudžiavimo psichoaktyviosiomis medžiagomis ir narkotikų problemos

16. Finansiškai remti romų organizacijų ir ekspertų vadovaujamus tyrimus dėl piktnaudžiavimo romų bendruomenėje psichoaktyviosiomis medžiagomis masto ir poveikio, taip pat dėl romų įtraukimo kaip naudos gavėjų į pagrindines prevencijos ir gydymo programas;
17. Užtikrinti žalos mažinimo politikos, programų ir praktikos plėtrą bei finansavimą, siekiant padėti narkotikų vartotojams kovoti su priklausomybe nuo narkotikų bei smerkimo, prievartos, šantažo ar diskriminacijos. Tai apima, bet neapsiriboja, narkotikų vartojimo kambarių prieinamumo, adatų ir švirkštų keitimo programas, abstinencijos klausimo vengimo iniciatyvas būsto aprūpinimo ir užimtumo srityse, narkotinių medžiagų sudėties tikrinimą, perdozavimo prevenciją ir efektyvias gydymo priemones, psichosocialinę paramą ir informacijos apie saugesnį narkotikų vartojimą teikimą. Tokie metodai yra rentabilūs, pagrįsti įrodymais ir daro teigiamą poveikį asmens bei bendruomenės sveikatai.
18. Užkirsti kelią narkotikų vartotojų etnifikavimui ir šalinti visuomenės informavimo priemonėse pasitaikančius stereotipus apie romus, kaip narkotikų platintojus, bei bausti už šių priemonių nesilaikymą. Romų bendruomenė neturėtų būti naudojama kaip atpirkimo ožys su narkotikais susijusioms visuomenės problemoms spręsti.

LITERATŪROS ŠALTINIŲ SARAŠAS

„Romų tautybės asmenų padėtis, lyginant su kitais šalies gyventojais“ (pasiekama tik lietuvių kalba). Pasiekama: <http://www.lygybe.lt/lt/tyrimailygybessrityje>

„Romų tautybės asmenų padėtis, lyginant su kitais šalies gyventojais“ (2015) VšĮ „Diversity Development Group“. Pasiekama: <http://www.lygybe.lt/data/public/uploads/2015/12/romu-tautybes-asmenu-padėtis-lyginant-su-kitais-salies-gyventojais.pdf>

Assessment of the previous Lithuania National Roma Integration Strategy in 2014. Pasiekama: https://ec.europa.eu/info/files/assessment-lithuania-national-strategy-2014_en

http://visiskirtingivisilygus.lt/wp-content/uploads/2012/03/Rom%C5%B3-integracijos-strategija_FINAL.pdf

<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/a50bec00035b11e9a017f05dde6559c6>
Lietuvos nacionalinė romų integracijos strategija 2012-2014 m. (Veiksmų planas). Pasiekama:

Lietuvos nacionalinė romų integracijos strategija 2015-2020 m. Pasiekama:

<https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/4a774b20a7c711e4a82d9548fb36f682/lbISsYRpLA>

Lietuvos Respublikos Konstitucija. Pasiekama:

<https://www.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija.htm>

M. Frėjutė-Rakauskienė, 2015. Etninių grupių, imigrantų ir LGBT žmonių reprezentacija Lietuvos interneto dienraščiuose//Nuomonės raiška Lietuvos internetinėje erdvėje: žmogaus teisės, etika ir teisinė praktika. Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras, p. 39-51.

Narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės ir vartojimo prevencijos 2018–2028 metų programa. Pasiekama:

Penktoji ataskaita apie padėtį Lietuvoje. Europos Komisija prieš rasizmą ir netoleranciją (ECRI). Europos Taryba. Pasiekama: <https://rm.coe.int/fifth-report-on-lithuania-lithuanian-translation-/16808b587d>

Petrušauskaitė V. 2014. (Ne)lygios galimybės švietime: ankstyvo romų vaikų pasitraukimo iš ugdymo sistemos Vilniaus mieste analizė./Etniškumo studijos 2014/1, Vilnius: Lietuvos socialinių tyrimų centras. [Petrušauskaitė V. 2014. Pasiekama: <http://progress.lygus.lt/romiu-padėtis-tyrimas-ir-vertinimas>

Pilietinės visuomenės stebėsenos ataskaita dėl nacionalinės romų integracijos strategijos įgyvendinimo Lietuvoje (Pirmoji nacionalinė ataskaita) Pasiekama:

<https://cps.ceu.edu/sites/cps.ceu.edu/files/attachment/basicpage/3034/rcm-civil-society-monitoring-report-1-lithuania-2017-eprint-fin-lt.pdf>

Pilietinės visuomenės stebėsenos ataskaita dėl nacionalinės romų integracijos strategijos įgyvendinimo Lietuvoje (Antroji nacionalinė ataskaita) Pasiekama:

<https://cps.ceu.edu/sites/cps.ceu.edu/files/attachment/basicpage/3034/rcm-civil-society-monitoring-report-2-lithuania-2018-eprint-lt.pdf>

Treatment and care for people with drug use disorders in contact with the criminal justice system: Alternatives to Conviction or Punishment. Pasiekama:

http://www.unodc.org/documents/UNODC_WHO_Alternatives_to_Conviction_or_Punishment_2018.pdf

World Data on Education: Lithuania. Pasiekama:

http://www.ibe.unesco.org/fileadmin/user_upload/Publications/WDE/2010/pdf-versions/Lithuania.pdf

